

prema ženama, no otvara mnoge aspekte te problematike, a sve s ciljem razumijevanja genocida i njegovih posljedica na društvo. Manjkavost ili slabost publikacije može se naći u tome što se ni u jednom radu detaljno ne analizira samo pitanje pojma genocida i kako se on rabio do danas u znanosti, politici i/ili širem društvu.

Danijel Vojak

doi:10.5559/di.28.3.11

Ivan Flis DISCIPLINE THROUGH METHOD Recent History and Philosophy of Scientific Psychology (1950–2018)

Freudenthal Institute, Faculty of Science, Utrecht, 2018., 218 str.

Ova knjiga iznosi opći (jer uključuje sva područja istraživanja), dugoročni (jer zahvaća razdoblje od kraja Drugog svjetskog rata do današnjice) te globalni (jer nije vezan uz specifične lokacije) povijesno-filozofski pregled razvoja suvremene znanstvene psihologije, uz osvrt na replikacijsku krizu koja je psihologiju potresala u prvoj polovici ovoga desetljeća. Prilikom čitanja pregleda, kako i sam autor ističe, na umu valja imati njegova osnovna obilježja: pregled je poglavito internalan, jer ga je pisao psiholog, odnosno stručnjak s područja znanosti koju opisuje, diskurzivan zbog zasnovanosti na lingvističkim prikazima u psihologiji te barem djelomično

pristran zbog utemeljenosti na engleskoj literaturi i dominantno američkoj psihologiji.

Iako su potonje pristranosti u neku ruku nepravedne prema ostalima, neameričkim psihologijama koje su se u to doba razvijale, autor kritički primjećuje realnost koja se u toj slici ocrta, ističući ulogu američke psihologije u drugoj polovici prošloga stoljeća kao svojevrsnoga kanona, koji je, što u obliku primjerenosti i važnosti pojedinih tema, što u obliku primjerene metodologije i načina razmišljanja psihologa, stajao na razmeđu "znanstvenog" i "neznanstvenog". Pritom je "lokalnim" psihologijama, nerijetko tek u začetku, ostavljen jasan izbor – prikloniti se kanonu i "steći" naziv znanstvene metode ili odudarati od njega te ostati na rubu znanosti, daleko od prihvaćanja i percipirane relevantnosti. Kao mjeru opsega dominacije američke psihologije autor navodi jednostavan i jasan primjer: većina velikih razdoblja u psihologiji (poput, primjerice, kognitivizma) odražava trendove koji su se pojavili u američkoj psihologiji, dok su drugdje bili tek marginalno zastupljeni, iako ih se nerijetko povijesno predstavlja kao globalne fenomene. Dok su se druge, u ranim razdobljima psihologije jake škole psihologije (poput ruske) zatvarale tijekom Hladnog rata, američki se kanon metodologije istraživanja i principa diseminacije dobivenih uvida nesmetano širio, ostavljajući jak trag na lokalnim psihologijama koje su ga usvojile, a i danas ga je nemoguće ne primijetiti, ako ni po čemu drugom – onda po pisanju referencija. Time je, po autorovu mišljenju, "Zapadna" psihologija povijesno zasjenila "Istočnu", dok je sve jača povezanost psihologije i marketinga, s obzirom na potencijalnu financijsku isplativost, u određenoj mjeri definirala koja područja i psihološki fenomeni jesu, a koja nisu, "relevantna", stavljajući praktičnu korist iznad epistemološkoga legitimiteta.

Nakon kraćeg osvrta na operacionalizam, inferencijalnu statistiku, razvoj psiholoških konstrukata općenito te masovnu znanstvenu produkciju i njihove relevantnosti u povijesnom kontekstu i u su-

vremenom, autor ističe kako je tijekom razvoja psihologije – što zbog navedenih obilježja, što zbog prethodno spomenutoga američkog kanona – došlo i do promjene uloge istraživača. Po autorovu mišljenju, istraživač kao da je od osobe koja kritički promišlja o funkcijama ljudskog uma i njihovim ishodima postao osoba koja gotovo mehanički rabi uvriježene istraživačke metode i predstavlja njihove rezultate na predviđen način. Iako takav formatirani pristup znanosti uvelike olakšava njezinu primjenu, autor smatra ograničenja koja iz njega proizlaze jednim od najvažnijih uzroka replikacijske krize, koju, s jedne strane, predstavlja kao krizu povjerenja u psihologiju, a, s druge, kao početnu točku za prisjećanje na socijalnu konstrukciju i relativnost koncepata na kojima je psihologija zasnovana te nezamjenjivu ulogu promišljanja u konceptualizaciji svih elemenata znanosti. S ciljem argumentiranja navedenih stavova, autor kroz iduća poglavlja knjige pruža pogled na akademsku literaturu u drugoj polovici prošloga stoljeća (drugo i treće poglavlje), upozorava na specijalizirani tehnički diskurz iz istog razdoblja (četvrto poglavlje) te raspravlja o valjanosti suvremenih znanstvenih teorija, metoda i praksi (peto poglavlje).

Pregled znanstvene pedagogije s fokusom na psihologiju autor započinje isticanjem razlike u pristupu povijesti psihologije između povjesničara i psihologa, koji je povijest psihologije zaintrigirala te su se posvetili njezinu proučavanju. Prvotno se autor usredotočuje na znanstvene radove vezane uz pedagogiju psihologije, pri čemu raščlanjuje popise literature iz časopisa *Teaching of Psychology* kako bi upozorio na utjecajnost pojedinih autora, ali i časopisa. Zanimljivim grafičkim pri-

kazom u tome i uspijeva, ističući da su svi citiraniji radovi na tom području psihologije dolazili upravo iz toga časopisa. Takav nalaz istodobno pokazuje dominaciju jednoga načina razmišljanja, koji recenzentskim postupkom može ukalupljivati razlike u svojim kriterijima kojima daje okvir te objavljevati samo radove koji su s obzirom na primijenjenu metodologiju i rezultate njemu primjereni, dok utjecaj autora koji se okviru nisu pokorili ili su svoj rad objavili u nekom drugom časopisu može ostati gotovo neprimjetan. Zatim kao žarišnu točku uzima udžbeničku literaturu, obrazlažući to principom da se u takvoj, početničkoj, literaturi koja studente, do tada laike, uvodi u psihologiju i daje im osnovni diskurz koji će rabiti tijekom bavljenja strukom, uglavnom navode nekontroverzne, odnosno "općeprihvaćene", činjenice. Upravo pristranost u njihovom prikazivanju može, uz subjektivnost samog autora, odražavati i atmosferu koja je u psihologiji u vrijeme izdavanja udžbenika vladala. Autor misli da to utječe na samu povijest psihološke metode i na udžbenike kao mjesta stvaranja subjektivnosti te njezine pretvorbe u objektivne činjenice radi jednostavnosti, uspješnijega prenošenja spoznatog te uvođenja novih generacija u "primjereni" kanon razmišljanja i istraživačkog djelovanja. Upravo zbog zahtjeva da se sva opsežnost psihologije svede na nekoliko uvodnih stranica autor provodi tematsku analizu na 13 izdanja poznatoga Hilgardovog udžbenika *Introduction to Psychology*, koja su vremenski zahvatila drugu polovicu dvadesetog stoljeća. Pritom autor nalazi zamjetne razlike u načinu na koji se psihologija predstavljala novim generacijama budućih psihologa – isprva se u uvodima isticala važnost psihologije te njezina sveprisutnost u svakodnevnom životu, a kasnije, pošto je kao znanost dobila na važnosti, počelo ju se povezivati s prirodnim znanostima. U jasnoj i preglednoj raspravi o uvodima ističe se i rigidnost i nepromjenjivost metodološkoga dijela, s eksperimentom kao krunskim draguljem istraživačkih postupaka te

dominacijom kvantitativne metodologije nad kvalitativnom. Pritom, u izravnoj usporedbi biologije i psihologije, nazire se naglasak psihologije na metodi povrh samoga sadržaja, što nije tipično za prirodne znanosti, uz isticanje esencijalne uloge povijesti u psihološkim istraživanjima, jer se upravo na temelju prošlosti pojedinoga nalaza, odnosno metodi kojom je on ostvaren, najčešće sudi o njegovoj kvaliteti. Uz to, kroz razna izdanja redovito se ponavljalo i isticanje psihologije kao relativno mlade i nedovršene znanosti poput univerzalne isprike za eventualne nedostatke koje bi čitatelj mogao zapaziti.

Zatim se autor posvećuje Cronbachovu pesimizmu glede podjele psihologije na eksperimentalnu i "korelacijsku" (neeksperimentalnu), koji je još potkraj prve polovice 20. stoljeća govorio o jazu između dviju metodoloških struja te sredinom druge polovice izrazio gubitak vjere u njegovo smanjivanje. Kako bi provjerio opstojnost njegove ideje o rigidnoj strukturi i podjeli znanosti, autor je pristupio pretrazi baze PsychInfo, kojom je zahvaćeno gotovo 680 000 sažetaka, te upotrebom sofisticiranih računalnih programa analizirao radove kako bi utvrdio metodološki konsenzus. Mape pojmova pokazale su razvoj i zastupljenost područja kroz pojedina desetljeća, ističući pritom dva nasuprotno smještena velika klastera – jedan vezan uz postupke eksperimentalne psihologije, a drugi uz "ostale" metodološke pristupe, koji su bili slabo povezani terminima prisutnima u oba klastera. Od većih promjena, autor napominje jedino promjenu položaja psihoanalize, čiju marginalizaciju povezuje s napretkom dijagnostičke klasifikacije osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća, dok se ostatak strukture pokazao otpornim na tijek vre-

mena te time opravdao Cronbachov pesimizam. Pritom metodološki pristup smatra kolektivnim izborom koji odražava vrijednosti određenoga skupa stručnjaka, čime objašnjava nastanak i održavanje spomenutog rascjepa. Autor objašnjava i kako napredak metodologije dovodi do napretka, što kvalitativnog, što kvantitativnog, na područjima kojima psihologija pristupa, odjeljujući pritom sofisticiranu metodologiju od nezamjenjive, dobro razvijene teorije, za koju se čini da izostaje.

Naposljetku autor se posvećuje i reformističkom pokretu kao odgovoru dijela znanstvenika na replikacijsku krizu, razlažući njegove pretpostavke. Pritom kreće od pregleda "izvornih" (engl. *indigenous*) psihologija, koje su se zalagale za stroge znanstvene principe (poput biheviorističke i neobiheviorističke), te Maslowljeva pristupa, koji se zalagao za prilagodljivija pravila i znanost predstavljao kao zdrav skepticizam i nešto čime se svatko može baviti, kako bi upozorio na relativnost pojma "prave" znanosti. Zatim objašnjava gledište reformista u kojem je znanstvenik – čovjek, no za razliku od Maslowa, reformisti time izražavaju uvjerenje da je i znanstvenik kao osoba podložan raznim pritiscima i pristranostima. Time autor zahvaća i psihologiju znanstvenika, pa krenuvši od Fanellijevih koncepata hijerarhijske znanosti do zapažanja Noseka i suradnika, navodi pritiske s kojima se znanstvenici moraju nositi da zadrže svoju karijeru i/ili napreduju u njoj, brišući time nerijetko granicu između "istinitog" i "objavljivog". Reformisti ulogu znanosti vide u pružanju postupaka i metoda poništavanja takvih pristranosti i omogućavanja donošenja racionalnih zaključaka. No kakva znanost? I koja racionalnost? Upravo odgovarajući na ta pitanja, autor upire na, po njegovu mišljenju, glavne nedostatke reformističkoga pokreta, zasnovanog na zastarjelim idejama o potpuno racionalnom funkcioniranju na temelju načela formalne logike te traženju metoda otkrivanja potpuno sigurnih i općevažećih spoznaja, iako takve nisu poznate ni u kontekstu

prirodnih znanosti. Pritom autor raspravlja i o prednostima i nedostacima nekih od predloženih rješenja, poput preregistracije radova, koja može dovoditi do još veće rigidnosti primjenjivane metodologije, ili naprednih statističkih tehnika, kojima se ponekad nastoji (neprimjereno) zasjeniti nedostatak teorijske promišljenosti, ističući pritom kao dominantan problem odabir interesnih fenomena, koje je, unatoč trenutnoj brojnosti i vjerojatnom porastu, ponekad gotovo nemoguće teorijski odijeliti i staviti u smislene odnose s drugim fenomenima.

Autor na temelju pregleda i provedenih analiza zaključuje kako u psihologiji kao znanosti postoji inercija, koja se ogleda u stabilnoj strukturi, a koja pak proizlazi i održava se stabilnim metodološkim pristupima, pri čemu autori koji im se odupiru moraju ulagati mnogo truda u opravdavanje svojih metoda kako ne bi bile odbačene isključivo zato što nisu dio dominantnoga istraživačkog kanona. Ponovno se naglašava i relativnost konvencija ("kanona") koje se u istraživanju primjenjuju, kao i neopravdana tendencija da ih se doživljava kao univerzalne kriterije, a ne kao tek njihove, o kontekstu ovisne, aproksimacije. Kao najvažniji zaključak autor ističe da prethodno navedene rigidnost i inercija sprečavaju konstruktivnu konceptualnu analizu, ističući kako rasprava o konstruktima, operacionalizacijama i uzorcima predstavlja tek dio onoga što bi konceptualnom analizom trebalo biti zahvaćeno, dok pitanja o tome što je psihološka teorija u osnovi, koji je smisao akumulacije njezinih podataka istom ili sličnom metodologijom, koji je smisao replikacije te nastoje li se znanstvenom psihologijom utvrditi opća pravila ili specifične zakonitosti ostaju neodgovorena.

Pritom kao preporuke za buduća istraživanja autor navodi nadgradnju konceptualne analize navedenim pitanjima te ističe potencijalne prednosti upotrebe modela i metafora za psihološke mehanizme koji se temelje na promišljanju, poput onih u humanističkim znanostima.

Ova knjiga svojim relativističkim pristupom predstavlja vrijedan doprinos akademskoj zajednici, primjeren svima koji su svladali osnove istraživačke metodologije. Iako te osnove, u obliku pravila koja se prenose kroz generacije kako i sam autor navodi, mogu predstavljati dobru početnu točku za razvoj znanstvene karijere, autor kritički ističe da se razvoju znanstvenika ne bi trebao njima ograničiti nego nadograđivati njihovim dopunama utemeljenima na promišljanju o njihovoj kontekstualnoj primjerenosti te opravdanim i smislenim adaptacijama kako bi se one poboljšale. Sve u svemu, riječ je o knjizi koja otvara mnoga pitanja koja su nerijetko prešućena te ima potencijal da i vrsne metodologe natjera da se osvrnu i zapitaju jesu li promislili baš o svemu kad su provodili istraživanja.

Tomislav Pavlović